

عنوان: بررسی سیر هدایتی سوره قمر

طاهره چگینی^۱

چکیده:

این مقاله با عنوان سیر هدایتی سوره قمر است. قمر به معنای سیاره آسمانی که از خورشید نور گرفته و شب هنگام آن را به زمین می تاباند. تنزیل به معنای فرو فرستادن، ترتیب دادن و به ترتیب فرو فرستادن است. تفسیر تنزیلی از روش های نوپدید در تفسیر قرآن کریم که با هدف کشف قرآن در مهندسی فرهنگی جامعه از آن استفاده شده است. همچنین اصول تحول فرهنگی را با توجه به نزول تدریجی قرآن کریم مطرح می کند. حال این سوال پیش می آید سیر هدایتی سوره قمر با توجه به تفسیر تنزیلی چگونه است؟ این پژوهش به روش توصیفی انجام شده است که سعی شده براساس تفاسیر گوناگون آیات سوره به سبک تنزیلی مورد بررسی و تفحص قرار گیرد. از کارشناسان معاصر در این سبک تفسیری آقای عبدالکریم بهجت پور می باشد که در تفسیر همگام با وحی خود براساس این سبک پیشرفته است. مزیت این پژوهش این است که به صورت روشمند به بررسی سوره قمر پرداخته است. سوره قمر پنجاه و چهارمین سوره قرآن کریم است که دارای ۵۵ آیه می باشد از ویژگی های سوره به دو نیم شدن ماه در شب چهاردهم می توان اشاره کرد که به اذن خداوند ماه به دو نیم تقسیم شد تا ادعای نبوت برای انسان ثابت شود. این سوره به خاطر مکی بودنش بحث هایی از مبدا و معاد دارد و بیانگر کیفرهای گروهی از اقوام پیشین است.

کلیدواژه: تفسیر، تفسیر تنزیلی، قمر، پیامبر

^۱ طلبه سطح ۳، گرایش تفسیر و علوم قرآن، موسسه آموزش عالی کوثر

مقدمه:

تفسیر قرآن همانند دیگر علوم اسلامی در حرکت از سرمنزل وحی تا به امروز، به پیشرفت و سیر تکاملی خود ادامه داده و به صورت دانشی روشمند و گسترده درآمده است. قرآن، توان اداره بشر از مهد تا لحد با هر ظرفیت دانش و بینش و تا انتهای حیات بشر در زمین را دارد و واجد راهبریهایی برای آیندگان است، تا به جوامع انسانی با هر ظرفیت فرهنگی و نیاز هدایتی، پاسخگو باشد و سؤالات و تقاضاهای آنها را بی‌پاسخ نگذارد به همین خاطر طبیعتاً با رویکرد جدید بایستی واجد مدلی برای تحول جوامع باشد که ما آن را در تفسیر تنزیلی جستجو می‌کنیم.

از سبک‌های نوپدید در تفسیر قرآن، سبک تفسیر تنزیلی (تفسیر بر اساس ترتیب نزول آیات) می‌باشد، از کارشناسان و متخصصین معاصر این سبک تفسیری، حجة الاسلام والمسلمین عبدالکریم بهجت پور است که در تفسیر «همگام با وحی» خود بر اساس این سبک، پیش رفته و توانسته از عهده کار برآید. وی در این تفسیر، با هدف کشف روش قرآن در مهندسی فرهنگی جامعه عصر نزول قرآن به عنوان جامعه الگوی تحول و مهندسی فرهنگی، دست به تحقیق و پژوهش زده است. در تفسیر تنزیلی، تفسیر «همگام با وحی» در ۵ جلد نوشته شده که تا کنون ۳ جلد آن چاپ و ۲ جلد دیگر در شرف چاپ است. در این کتاب، تمامی ۱۱۴ سوره را بر اساس گزارش‌ها، به ترتیب نزول و بر اساس محتوایی منضبط و منطقی از ابتدا تا انتهای سوره و در ادامه ارتباط این سوره با سوره قبل در ترتیب نزول تبیین شده است. آیه‌الله یوسفی غروی نیز در دو جلد نخست «موسوعة التاریخ الاسلامی» تلاش کرده تا بین سوره‌ها در ترتیب نزول و سیره پیامبر(ص) ارتباط برقرار کند.

در این تحقیق سعی خواهد گردید؛ که از کلیه تفاسیر استفاده شود تا واژه‌ها و تفسیر آیات در حد توانایی مورد بررسی قرارگیرد که به بیان شناسه سوره قمر شامل نام، مناسبت نام گذاری، مکی و مدنی بودن سوره، غرض، فضیلت، محتوا، ارتباط با سایر سوره‌ها و سبب نزول است، خواهیم پرداخت.

شناسه سوره

نام های سوره

این سوره به نام «قمر» نام گذاری شده اما در کتب تفسیری نام های دیگری نیز برای آن ذکر کرده اند از جمله: بدر، اقرب الساعه که این نام اجتهادی است و سخنی که با نام این اسم خوانده شود ثابت نشده است. به قول مصاحف و کتب تفسیر این سوره توقیفی است.^۱

در رابطه با وجه تسمیه این سوره باید گفته لفظ قمر در اولین آیه به کار رفته است و نیز افتتاح آن به خبر از انشقاق قمر و معجزه پیغمبر می باشد. این در خصوص نام قمر بود؛ اما وجه تسمیه بدر: به خاطر روزی است که صورت صاحب آن نورانی و صورت بعضی سیاه می باشد و لفظ اقرب الساعه خبر از وقوع قیامت می دهد.^۲

در رابطه با مکی و مدنی بودن این سوره به اجماع مفسرین این سوره مکی است و آیات ۴۴ و ۴۵ و ۴۶ جزء آیات استثنایی و مدنی هستند.^۳

ترتیب سوره

این سوره در مصحف پنجاهمین سوره قرآن است که قبل از سوره الرحمن و بعد از سوره نجم و در جزء ۲۷ قرار دارد.

^۱ محمد بن طاهر، ابن عاشور، تحریر التنویر، بیروت، ج ۲۷، چ اول، موسسه التاریخ، ص ۱۶۱، وهبه، زحیلی، التفسیر المنیر فی العقیده و الشریعة و المنهج، بیروت، ج ۲۷، دار الفكر المعاصر، ص: ۱۴۲

^۲ التفسیر المنیر فی العقیده و الشریعة و المنهج، ج ۲۷، ص: ۱۴۲، عبدالقادر، آل غازی، بیان المعانی، بیروت، ج ۱، مطبعة الترقی، ۳۸۲ق، ص: ۲۷۸

^۳ محمد بن طاهر، ابن عاشور، التحریر و التنویر، ص: ۱۶۱، ناصر، مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، قم، ج ۲۳، دارالکتب الاسلامیه، بی تا، ص: ۵، فضل بن حسن، طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت، ج ۹، دارالمرتضی، بی تا، ص: ۲۷۹، وهبه، زحیلی، التفسیر المنیر فی العقیده و الشریعة و المنهج، ج ۲۷، ص: ۱۴۲، عبدالقادر، آل غازی، بیان المعانی، ج ۱، ص: ۲۷۸

ترتیب سوره بر طبق نزول سی و هفتمین سوره قرآن است که قبلا از ص و بعد از سوره طارق قرار گرفته است و به اتفاق همه مفسرین این سوره ۵۵ آیه دارد.^۱

غرض سوره

در مورد غرض سوره برخی مفسرین چنین گفته اند:

پند دادن به تکذیب کنندگان معجزات رسولان و رسالت های آنها از راه بیان سرانجام اقوام گذشته، که راه تکذیب را پیمودند، با تاکید بر نقش پند آمیزی قرآن.^۲

این سوره به جز دو آیه از آخرش که متقین را وعده بهشت و حضور در نزد خدای تعالی می دهد، بقیه آیاتش یکسره مربوط به انذار و تهدید است. نخست در این آیه سوره به معجزه شق القمر اشاره میکند که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن را به خاطر مطالبه قومش آورد. سپس می فرماید: همان قوم او را ساحر خواندند و نبوتش را تکذیب نمودند و هم چنان هواهای نفسانی را پیروی کردند. با اینکه خبرهای تکان دهنده ای از اخبار روز قیامت و از داستان های امم منقرضه در گذشته به گوششان خورد.

آن گاه دوباره به نقل پاره ای از آن داستان ها برمی گردد، اما پیداست که با خشم و عتاب آنها را نقل می کند و به حالشان در روز قیامت هنگام بیرون شدن از قبرها و حضورشان را برای حساب خاطرنشان می سازد. و سپس به داستان هایی از قوم نوح، عاد، ثمود، قوم لوط و دودمان فرعون و عذاب های دردناکی که به خاطر تکذیبشان پیامبران را بر سر آنان آمد پرداخته، می فرماید: قوم پیامبر اسلام نزد خدا عزیزتر از آنان نیستند، ایشان هم مانند آنها نمی توانند خدا را عاجز سازند و در آخر همان طور که گفتیم سوره را با بشارت به متقین ختم می کند.^۳

غرض سوره در تفسیر مراغی به نکات ذیل پرداخته است:

۱- اخباری که به نزدیک بودن وقوع قیامت دلالت می کنند.

^۱ محمدبن طاهر، ابن عاشور، تحریر التنویر، ج ۲۷، ص ۱۶۱، احمدبن مصطفی، مراغی، تفسیر المراغی، بیروت، ج اول، ص ۲۷، دارالاحیاء التراث العربی، بی تا، ص: ۷۴.

^۲ عبدالکریم، بهجت پور، شناخت نامه تنزیلی سوره های قرآن کریم، قم، ج اول، تمهید، ۱۳۹۴ ش، ص ۱۷۶

^۳ محمدحسین، طباطبایی، لمیزان فی تفسیر القرآن، قم، ج ۱۹، انتشارات اسلامی، ص: ۵۵

۲- تکذیب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) توسط مشرکین و سخن آنان در معجزه او که ساحر دروغگویی است .

۳- غفلت از آنچه در قرآن به عنوان موانع آمده است.

۴- امر رسول (صلی الله علیه و آله) به رویگردانی از آنها تا حکم خدا از آنها بیاید.

۵- انداز آنها به اینکه به زودی به صورت ذلیل محشور خواهند شد و سرافکنده با سرعت میروند مثل ملخ هایی که پراکنده هستند.

۶- داستان تکذیب کنندگان از امت های گذشته مثل نوح ، عاد ، ثمود و فرعون (پاداش به آنها داده نمی شود).

۷- توبیخ مشرکان به خاطر اینکه از عبرت گیری با این انداز در غفلت هستند.

۸- در آخرت عقوبتشان اهانت و تحقیر است.

۹- بیان تمام آنچه در وجود است و آن به قضا و قدر خداست.

۱۰- نفوذ مشیت خداست و سلطنت او در تمام هستی است.

۱۱- بیان تمام اعمال انسان در کتاب که به خط کرام الکاتبین است.

۱۲- وعده کرامت برای متقون و نزدیک شدن آنها به خداوند.^۱

فضیلت سوره

هریک از سوره های قرآن آثار و برکات خود را داشته و دارای فضایل بسیار می باشند، سوره قمر نیز دارای فضایلی ست که در ذیل به برخی از آنان اشاره می شود:

^۱ احمدبن مصطفی ،مراغی ، تفسیر المراغی، ج ۲۷، ص: ۱۰۳

اهل مکه از پیامبر درخواست نشانه ای داشتند پس پیامبر ماه را در مکه دو بار شکافت پس آیه اقتربت الساعة... نازل شد تا قول سحر مستمر: یعنی رونده. ۲ - ماه در زمان پیامبر برشکافته شد پس قریش گفت: این سحر ابی کیشه است پس گفتند: منتظر باشید آنچه از اسفار به شما می آید، پس همانا محمد نمی تواند همه مردم را سحر کند پس اسفار آمد گفتند: بله دیدیم. پس اقتربت الساعة نازل شد ۳- در قول اقتربت الساعة ... پیامبر دو بار ماه را دو نیم کرد که گروهی از پایین کوه و گروهی نیز از پشت کوه آمدند پس پیامبر گفت: حدایا شاهد باش.

سبب نزول طبق تفسیرالتحریرالتنویر:

اهل مکه از پیامبر درخواست معجزه کردند: پس ماه را در مکه دونیم کرد، سپس آیه اقتربت الساعة.. نازل شد.^۱

سبب نزول طبق روح المعانی:

پس درخواست کردند اسفار و پیش انداختند از هر صورتی پس گفتند: دیدیم پس آن را پس خدا اقتربت الساعة.. را نازل کرد.^۲

سبب نزول طبق تفسیرالدر المنثور:

۱- اهل مکه از پیامبر درخواست نشانه ای کردند پس پیامبر ماه را در مکه دو نیم کرد پس اقتربت الساعة نازل شد . ۲- اهل مکه از پیامبر درخواست کردند اینکه او را نشانه ای نشان دهد پس نشان داد آنها را به اینکه ماه را دوشقه کرد پس اسفار بین آن دو را دیدند ۳- گفت: دیدم ماه را در حالی که شکافته شده بود در مکه قبل از اینکه پیامبر خارج کند شقه را برای قبیس و شقه ای را بر السویدا ، پس گفتند: ماه جادو شده است پس نازل شد اقتربت الساعة ...مجاهد می گوید: همچنان که دیدید شما ماه را در حالی که شکافته شد پس کسی که خبر داد شما را از اقتربت الساعة حق است ۴- ماه نیمه شد در زمان رسول خدا به دو شقه قسمتی از آن بالای کوه و قسمتی پایین کوه پس گفت: رسول خدا شاهد باشید. ۵- گفت: دیدم ماه را بر کوه و شکافته شد پس کوه از بین دو نیمه ماه بینا شد ۶- گفت : ماه در زمان پیامبر نیمه شد پس

^۱ ۱ محمد بن طاهر، ابن عاشور، التحریر و التنویر، ج ۲۷، ص: ۱۶۱

^۲ سید محمود، آلوسی، روح المعانی، ج ۱۴، ص: ۷۴

قریش گفتند: این جادو است. ابن کبشه پس گفتند: منتظر باشید، آنچه از اسفار بر شما بیاید. پس همانا محمد نمی تواند جادو کند همه مردم را پس اسفار آمدند و او را در خواست کردند، پس گفتند: بله دیدیم آنرا پس نازل کرد خدا اقتربت الساعة.^۱

سبب نزول طبق تفسیر المیزان:

در کتاب دلایل از طریق مسروق از ابن مسعود روایت کرده اند که گفت: در عهد رسول خدا

(صل الله علیه و آله) قرص قمر دو نیم شد و قریش گفتند این سحر ابی کبشه بود. آن گاه به یکدیگر گفتند: منتظر باشیم تا مسافران از خارج بیایند، ببینیم آیا آنها هم این جریان را دیده اند یا نه، چون محمد نمی تواند تمام مردم عالم را سحر کند، مسافران یکی پس از دیگری از راه رسیدند و قریش جریان را از ایشان پرسیدند، گفتند: آری ما هم دیده ایم که ماه دو نیم شد، راجع به این جریان بود که خدای تعالی این آیه را نازل کرد. «اقتربت الساعة و انشق القمر...»^۲

^۱ عبدالرحمن، سیوطی، الدر المنثور، قم، ج ۶، مکتب آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴، صص: ۱۳۲-۱۳۳

^۲ محمدحسین، طباطبائی، تفسیر المیزان: ج ۱۹، ص: ۵۹

نتیجه گیری:

سوره قمر پنجاه و چهارمین سوره قرآن کریم است که دارای ۵۵ آیه می باشد. نام های دیگر این سوره اقتریت ، اقتربت الساعه و.. است و نامگذاری سوره به مناسبت نخستین آیه سوره که از شق القمر بحث می کند. از ویژگی های سوره به دو نیم شدن ماه در شب چهاردهم می توان اشاره کرد که به اذن خداوند ماه به دو نیم تقسیم شد ، تا ادعای نبوت برای پیامبر ثابت شود. این سوره به خاطر مکی بودنش بحث هایی از مبدا و معاد دارد و بیانگر کیفرهای گروهی از اقوام پیشین است که بر اثر لجاجت و عناد یکی پس از دیگری به عذاب های کوبنده الهی گرفتار و هلاک شدند. به دنبال هر یک از این سر گذشتها جمله (ولقد یسرنا القرآن للذکر فهل من مدکر؛ ما قرآن را برای تذکر، آسان ساختیم آیا کسی هست که متذکر شود) تکرار می کند تا درسی برای مسلمین و کفار باشد. به طور کلی محتوای این سوره را در چند بخش می توان خلاصه کرد: آغاز سوره که از مساله نزدیکی قیامت و اصرار مخالفان در انکار آیات الهی سخن می گوید، ادامه سوره از نخستین قوم سرکش یعنی قوم نوح و مساله طوفان به صورت فشرده بحث می کند. بخشی دیگر در مورد داستان قوم عاد ، در ادامه از قوم ثمود و مخالفت آنان با پیامبرشان و سپس سراغ قوم لوط رفته و ضمن اشاره گویا و فشرده ای به کفر و انحراف اخلاقی آنها به قسمتی از عذاب دردناکشان اشاره می کند و در

آخرین بخش سوره مقایسه ای میان این اقوام و مشرکان مکه و مخالفان پیامبر (صل الله علیه و آله) داشته و آینده خطرناکی که در صورت ادامه این راه در پیش دارند را بازگو می کند و سوره را با شرح قسمتی از مجازات مجرمان در قیامت و پاداش های عظیم پرهیزگاران پایان می دهد.

فهرست منابع:

✽قرآن کریم

- (۱) ابن عاشور، محمد بن طاهر، **تحریر التنویر**، بیروت، ج ۲۷، چ اول، مؤسسه التاریخ، بی تا
- (۲) آل غازی، عبدالقادر، **بیان المعانی**، بیروت، ج ۱، مطبعة الترقی، ۱۳۸۲ ق
- (۳) آلوسی، سید محمود، **روح المعانی**، بیروت، چ اول، ج ۱۴، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق
- (۴) بحرانی، هاشم بن سلیمان، **البرهان فی تفسیر القرآن**، تهران، چ اول، ج ۵، بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ ق
- (۵) بهجت پور، عبدالکریم، **شناخت نامه تنزیلی سوره های قرآن کریم**، قم، چ اول، تمهید، ۱۳۹۷
- (۶) حَبَنَکَهِ المیدانی، عبد الرحمن حسن، **معارض تفکر**، دمشق، ج ۳، دارالقلم، ۱۴۲۰ ق
- (۷) حفنی، المنعم، **الموسوعة القرانیة، خصائص السور**، ج ۹، مکتب مدبولی، ۲۰۰۴ م
- (۸) حوی، سعید، **الاساس فی تفسیر**، قاهره، ج ۱۰، دارالاسلام، ۱۴۲۴
- (۹) رستگار جویباری، یعسوب الدین، **بصائر**، قم، چ اول، ج ۴۲، ناشر: مولف، ۱۳۸۷
- (۱۰) زحیلی، وهبه، **التفسیر المنیر فی العقیدة و الشریعة و المنهج**، بیروت، ج ۲۷، دار الفکر المعاصر، بی تا

- ١١) الزين، محمد فاروق ، ، بيان النظم فى القرآن الكريم ، دمشق ، دارالفكر ، ١٤٢٥
- ١٢) سيوطى ، عبدالرحمان ، تناسق الدر فى تناسب السور، بيروت ،عالم الكتب ، ١٤٠٨ ق
- ١٣) سيوطى عبدالرحمن ، ، الدر المنثور، قم ،ج٦، مكتب آيت الله مرعشى نجفى ، ١٤٠٤
- ١٤) شاذلى قطب بن ابراهيم ، فى ظلال القرآن ، بيروت ، ج ١٧ ، ج٦، دار الشروق ، ١٤١٢ ق ، ص ٣٤٢٤
- ١٥) طباطبايى ، محمد حسين ، الميزان فى تفسير القرآن، قم ، ج ١٩ ، انتشارات اسلامى ، ص: ٥٥، بي، بي تا
- ١٦) طبرسى ، فضل بن حسن ، مجمع البيان فى تفسير القرآن، بيروت ، ج ٩، دارالمرتضى ، بي تا ،
- ١٧) عروسى حويزى ، على بن جمعه ، تفسير نور الثقلين ، قم ، ج ٤ ، ج ٥ ، اسماعيليان ، بي تا
- ١٨) مدرسى ، محمدتقى ، من هدى القرآن ، تهران ، ج اول ، ج ١٤، دار المحبى الحسين ، ١٤١٩ ق
- ١٩) ناصر، مكارم شيرازى ، تفسير نمونه، قم ، ج ٢٣، دارالكتب الاسلاميه ، بي تا ،